

РАЗДЕЛ 1 МАСТЕРСКАЯ ПЕРЕВОДЧИКА

«КАХАННЕ. СМЕРЦЬ. ПАЧВАРЫ» – ПЕРШЫ ЗБОРНИК СКАНДИНАЎСКИХ НАРОДНЫХ БАЛАДАЎ У ПЕРАКЛАДЗЕ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Я. А. Папакуль

Інфармацыйна-даследчая арганізацыя «Цэнтр міжнародных даследаванняў»

Мінск, Беларусь

e-mail: auhijash@yandex.ru

У артыкуле разглядаецца спецыфіка скандынаўскіх народных баладаў пра звышнатуральнае і даецца сціслы агляд баладнага зборніка «Каханне. Смерць. Пачвары». Асабліва ўвага ўдзяляецца спосабам вырашэння тых складанасцяў, з якімі немінуца сустракаецца перакладчык падчас працы са старажытнымі тэкстамі.

Ключавыя словы: балада; песня; рэфрэн; Інгерд Гюнашдотэр; норн.

Уводзіны. XIV–XVI стагоддзі – час росквіту баладнай творчасці ў Заходняй і Паўночнай Еўропе. Адзначым, што найбольш багаты і арахічны баладны рэпертуар захаваўся ў Скандынавіі. Так, колькасць толькі дацка-шведскіх баладных сюжэтаў перавышае 750.

Асноўная частка. Скандынаўскія балады – велізарны літаратурны пласт. Тэматычна іх падзяляюць на гераічныя, легендарныя, гістарычныя, казачныя ды рыцарскія, хаця гэты падзел вельмі ўмоўны. Галоўнай асаблівасцю скандынаўскіх баладаў з’яўляецца амаль заўсёдная наяўнасць рэфрэну (прыпеву), які паўтараецца пасля кожнай страфы. Словы такога прыпеву звычайна ўяўляюць сабой альбо намёк на змест балады, альбо просты лірычны вокліч.

Адзначым, што тэрмін «*балада*» датычна скандынаўскіх твораў пачаў выкарыстоўвацца толькі ў XX стагоддзі. Раней іх называлі проста *песнямі* (шведскія *visor*, дацкія і нарвежскія *viser*). У фарэрскай і ісландскай мовах, якія даволі варожа ставяцца да запазычанняў, балады па сённяшні дзень называюць *kvæði* ‘песні’ альбо *fornkvæði* ‘старажытныя песні’.

Зборнік «Каханне. Смерць. Пачвары» ўключае пераклады 20 скандынаўскіх баладаў з шасці моваў: шведскай, дацкай, нарвежскай, фарэрскай, ісландскай і мёртвай мовы норн. Даты, пазначаныя ў арыгінальных тэкстах, указваюць выключна на час, калі тэкст быў упершыню зафіксаваны даследчыкамі альбо надрукаваны ў баладных зборніках. Самі ж творы, вядома, нашмат старэйшыя. Большасць тэкстаў датуецца XIX стагоддзем, але некаторыя былі запісаныя яшчэ ў XVII ста-

годдзі, задоўга да таго, як гэта стала мэйнстрымам у эпоху рамантызму. І менавіта дзякуючы энтузіястам таго часу мы сёння ведаем пра некаторых выбітных баладных выканаўцаў.

На вялікі жаль, часта па розных прычынах імёны таленавітых людзей губляюцца ў стагоддзях, і сучасныя даследчыкі зрэдку звяжаюць на іх. У шведскай літаратуры такой амаль забытай асобай з’яўляецца Інгерд Гюнашдотэр. Да нас дайшло вобмалъ звестак з ейнай біяграфіі. Яна нарадзілася ў сялянскай сям’і ў самым пачатку XVII стагоддзя (у 1601 ці 1602 годзе) у правінцыі Вэстэргётланд. А праяўляўся творчы талент Інгерд у тым, што яна ведала вялізную колькасць баладаў (не меней за 300 твораў). Гэта зацікавіла збіральнікаў фальклору, і ў 1678 годзе да яе прыехаў даследчык Эрых Спарман. Але на той час кабёце было амаль 80 гадоў, і праз ейны стан здароўя, а таксама нежаданне супрацоўнічаць Спарману ўдалося запісаць са словаў Інгерд толькі 57 баладаў. І можна было б сказаць, што яна была толькі выканаўцай народных твораў, калі б не адно «але». Сюжэты баладаў Інгерд унікальныя і болей нідзе ў Швецыі не сустракаліся. Зразумела, што яна не ўсведамляла сябе аўтарам сваіх твораў, але гэтым самым аўтарам з’яўлялася. А ўлічваючы сучасныя падыходы да вызначэння балады як твора не фальклорнага жанру, а літаратурнага (з удакладненнем, што балада – жанр не проста літаратуры, а вуснай літаратуры), мы маем рэдкі выпадак, калі «народная» творчасць мае канкрэтнага аўтара. Памерла ж Інгерд Гюнашдотэр у 1686 годзе.

Зборнік уключае тры балады І. Гюнашдотэр: «Гэр Пэдэр і дачка двэрга», «Гэр Мортэн» і «Зачараваны Рыцар». Са шчырай павагі да выканаўцы ў перакладзе цалкам захаваны надзвычай складаны і неаднародны памер арыгіналу ў «Зачараваным рыцары». Увогуле, захаванне памеру арыгінальных твораў было галоўнай задачай пры перакладзе, каб у выніку беларускамоўны варыянт можна было праспяваць на, ізноў жа, арыгінальную мелодыю, бо да большасці скандынаўскіх баладаў захаваліся і мелодыі, пад якія іх выконвалі.

Зразумела, што захаванне памеру вымушае перакладчыка ахвяраваць некаторымі дэталямі зместу. І ўсё гэта праз самую банальную прычыну: у скандынаўскіх мовах абсалютная большасць словаў значна карацейшыя, чым у беларускай. Вось і даводзіцца думаць, як захаваць максімум зместу ў вельмі абмежаванай колькасці складоў. Гэта адна з прычынаў, чаму ў зборнік увайшлі і арыгінальныя тэксты. Па-першае, чытачу можа быць найпрост цікава, як выглядала фарэрская ці шведская мова ў XIX стагоддзі. А па-другое, такая канцэпцыя дае магчымасць параўнаць арыгінал з бела-

рускамоўным варыянтам і пабачыць, якія складанасці давялося вырашыць перакладчыку ў гэтай не самай простае справе.

Сярод моваў, з якіх перакладаліся балады, варта адзначыць норн. Увогуле, яна – самая загадкавая з усіх скандынаўскіх моваў, пісьмовых помнікаў на якой амаль не захавалася. Яна мела распаўсюджанне на Аркнейскіх і Шэтландскіх выспах і ўжо ў XVIII стагоддзі праз дамінаванне ангельскай мовы пачала імкліва знікаць з актыўнага ўжытку. Годам, калі гэтая мова знікла канчаткова, лічыцца 1850 – тады памёр Уолтэр Сазэрлэнд, апошні чалавек, які мог хоць нешта сказаць на норн. У той жа час, дзякуючы энтузіястам, некалькі тэкстаў на норн усё ж захавалася. Так, у 1774 годзе шатландзец Джордж Лоў запісаў, акрамя некалькіх малітваў, тэкст балады «Хільдзіна» – самага вялікага твора на норн, што дайшоў да нашага часу. Адзначым, што Лоў не ведаў мовы і запісаў тэкст на слых ад старога фермера Уільяма Хэнры, які і сам мог перакласці на ангельскую далёка не ўсе радкі.

Што да тэксту балады «Хільдзіна», ён даволі фрагментарны, заўважна, што некаторыя часткі страчаныя. Таму, каб не заблытацца ў сюжэце, у некаторых момантах у перакладзе курсівам давялося дадаць свайго кшталту “паясненні”, якія адсутнічаюць у арыгінале.

Заклучэнне. У баладах зборніка «Каханне. Смерць. Пачвары» чытач сустрэнецца з троямі, двэргамі, вадзянікамі, ліндўрмам і цмокамі, ваўкалакамі ды жывымі мерцвякамі. І нават калі звышнатуральныя істоты не называюцца ў творы найпрост, як эльфы ў «Танцах у ружавым гаі», з кантэксту мы ўсё адно разумеем, што маюцца на ўвазе менавіта яны. Каханне ж у скандынаўскіх баладах звычайна трагічнае, і заўважым, часам нам шкада не людзей, а няшчасных духаў прыроды, што пацярпелі ад чалавечага падступства. Аднак і гумару ў зборніку таксама хапае. Тут ёсць і жартаўлівыя балады (эдычнае прывітанне «Тору з Хаўзгарда»), і парадыйныя. Таму гэтая кніга стане надзвычай цікавым і захапляльным чытвом з адценнем таямнічасці на любы густ.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Папакуль Е. А. Специфика шотландских и английских баллад о сверхъестественном в контексте региональной литературной традиции : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Полоцк, 2016.
2. Папакуль Я. А. Жартаўлівыя сватанні. Старажытнаісландская «Песня пра Трўма» і фарэрская балада «Сенакосец і муха», пер. са старажытнаісланд. і фарэр., прадм. і камент. Я. А. Папакуля // Маладосць. 2020, № 8. С. 102–107.
3. Папакуль Я. А. Рэха забытай мовы : норнская балада «Хільдзіна» ў беларускім перакладзе // Полымя, 2021, №7 (1101). С. 95–99.